

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויחי, תשע"ה
מספר 1101

המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, אֶל-לֵהִיִּם חֲשַׁבָה לְטָבָה" לחשוב טוב ולראות טוב אברהם גוטליב

בברכת "חֲזַק חֲזַק וְנִתְחַזֵּק", הבאה לעידוד לומדי התורה ומיישמייה, אנו מסיימים את הקריאה בתורה את החומש הראשון בפרשת "ויחי" בשבת בשחרית, ומתחילים במנחה את ספר "שמות", "ספר הגלות והגאולה" (רמב"ן בהקדמתו לספר שמות). סיום ספר בראשית כ"ספר הבריאה והיצירה" ו"ספר הישר" (עבודה זרה כה, ע"א) הוא מדהים ועל-אנושי, ואופייני ביותר לעם ישראל במיטבו עם נהיה לעם. יוסף הצדיק, המשנה למלך מצרים (בר' מא:מ-מג), הוא המנהיג החלוץ פורץ הדרך שזכה להשבת האחדות האבודה והמתבקשת למשפחתו, לשבטים ולכל עם ישראל. אולם הדבר לא היה פשוט וגם לא מובן מאליו, והושג בדרך הקשה במשך זמן רב. וזה לשון המקרא בעניין זה (בר' נ:טו):

וַיִּרְאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטְמֵנוּ [=ישנא אותנו] יוֹסֵף, וְהָשִׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ.

אחיו של יוסף מוועים על ידי שנאה מלווה פחד וחרדה מפני נקמה. הם חושבים נורמטיבית כמנהג האנושי המקובל בחברה באופן "טבעי" ושגרת. הם מתנכלים לו ורוצים להרוג אותו, ולכן הם בטוחים שהוא עתיד להשיב להם כגמולם הרע, ב"שנאה חוזרת", במיוחד אחר מות אביהם. והנה טעות בידם, מפני שגישתו אינה כגישתם. בניגוד להם, תפיסת עולמו של יוסף באה ממקום של אהבה, הכול לטובה. לשיטתו, בכל מצב, יהא אשר יהא, יש דבר חיובי, גם אם מדובר בתהליך מתמשך מלווה ייסורים גופניים ונפשיים מבלי לראות את הסוף, אף עד סיכון חיים. יוסף החכם והנבון נקרא על ידי פרעה "צפנת פענח", מפני שהיה מפענח הצפונות, שפתר לפרעה את חלומו (בר' מא:מה). יוסף יודע בתבונתו שמעשית, שנאה כנגד שנאה אין בה לא מענה ולא תרומה לשום דבר. לכן הוא מקבל את המציאות בהיגיון, במחשבה טובה ובראיית טוב. הוא מגיע לזה מתוך התבוננות שכלתנית עמוקה במציאות, ומוצא את האיזון בין הנכון והראוי, בין הרצוי למצוי.

כל העניין מתחיל בפרשת "וישב" (בר' לו:א ואילך). יוסף, שהיה רועה עם אָחיו את צאן אביהם, מביא את דיבתם על מעשיהם הרעים אל אביהם, יעקב אבינו, המכונה גם ישראל. כבן זקונים, אהב ישראל את יוסף מכל בניו ועשה לו כתונת פסים (פסוק ג). האהבה היתרה של יעקב ליוסף גרמה לקנאה ושנאה אדירה של האחים, שנאה עזה נטולת מעצורים, כאמור (פסוק ד): וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ, וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם.

נוסף לזה, השנאה מתעצמת בשני חלומות המנהיגות: כל אלומות אחיו הגדולים ממנו, משתחוות לאלומות יוסף המנהיג. יוסף מעלה את רף השנאה בחלומו השני (פסוק ח), כשראה את השמש והירח ואחד-עשר כוכבים משתחוים לו, חלום שגם אביו גוער בו (פסוק י):

וַיִּסְפָּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחָיו וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלַמְתָּ, הֲבֹא נְבוֹא אֲנִי וְאַמְדָּךְ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֲרָצָה.

אביו ואחיו אינם מאמינים שיוסף הקטן ישלוט עליהם, והם יסורו למרותו, מפני שאינם יודעים שמדובר בתכנית א-לוקית המכוונת לרווחתם ולרווחת העם המצרי. לכן (פסוקים יא-יב): וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אָחָיו, וְאָבִיו שָׁמַר [=זכר] אֶת הַדָּבָר. וַיִּלְכּוּ אָחָיו, לְרַעוֹת אֶת צֹאן אָבִיהֶם בְּשָׂכָם.

* ד"ר אברהם גוטליב, מרצה ומרכז קורסים מיוחדים בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות.

לימים שולח אותו אביו לראות את שלום אחיו והצאן שאחיו רועים בשכם (פסוק יד):
 וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשְּׂבִינִי דָבָר, וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֵא שָׁכְמָה.

יוסף, בן נאמן המכבד את אביו, מבצע מייד את ציוויו, כשהוא חדור מוטיבציה, כוח ההנעה, אף על פי שהוא מודע לסכנה האורבת לו בגלל שנאת אחיו, ואז (פסוק טו): וַיִּמְצְאֵהוּ אִישׁ וְהָנָה תַּעֲהָ בַשָּׂדֶה, וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה תִּבְקֹשׁ.

ומפרש ראב"ע: "איש - לפי הפשט, אחד מעוברי דרך". כלומר עובר אורח מוצא את יוסף תועה בשדה ושואל אותו מה הוא מחפש.

יוסף משיב במענה רגשי אדיר (פסוק טז): וַיֹּאמֶר אֶת אַחִי אֲנֹכִי מִבְּקֶשׁ, הַגִּידָה נָא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים. יוסף זועק זעקה גדולה ומרה שנהפכה לאמרת כנף לדורי דורות: אני מחפש את אחיי, שהם דמי ועצמי ובשרי. כלומר, אני חייב למצוא את האחוה, האיחוי והחיבור של התא המשפחתי, להביא לאחדות בין אחיי, בין השבטים ובין כלל ישראל. מדובר בתכנון מודולרי מבני המורכב מיחידות בודדות ובקפדנות מן הפרט אל הכלל!

וההמשך ידוע (פסוק טז ואילך):

וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה פִּי שְׂמַעְתִּי אִמְרִים גְּלוּכָה הִתְיַנְּהוּ, וַיִּלְךְ יוֹסֵף אַחַר אָחָיו וַיִּמְצְאֵם בְּדֹתָן. וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֵק, וַיִּבְטְרוּ יָקָרְב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַקְלוּ אֹתוֹ לְהִמִּיתוֹ.

וכפי שמבאר היטב רש"י לפי ההמשך, והרמב"ן בעקבותיו, "הסיעו עצמן מן האחוה", הם כבר התרחקו מאחוות האחים, כשהם בשלהם, בשנאה. אך יוסף הראה לאחיו ולכל העולם שדבקות במטרה החיובית, החיונית והנעלית ביותר, מקדשת את האמצעים ומביאה להישגים. מדובר בסבל גופני ונפשי כל יתואר. יוסף ממחיש על גופו את הכלל המעשי, רווי הייסורים והצער בחיים, כגודל הריחוק כן גודל הקירוב, למען השגת האחוה שהביאה לאחדות עם ישראל בהתהוותו.

יוסף בהתנהלותו מיישם יסודות של "פסיכולוגיה חיובית" ¹ *Positive Psychology*, ענף בפסיכולוגיה העוסק בניסיון למצוא ולטפח חוזקות, תכונות חיוביות וכישרון אנושי, ולהפוך חיים הנחשבים נורמטיביים למספקים יותר וחוויתיים. זו גישה פסיכולוגית מניעתית העוסקת בטיפול חוסן נפשי וצמיחה של יכולת עשייה עתידית בקרב כלל האוכלוסייה, ולא רק בקרב מי שפונים לקבל טיפול עקב קשיים נפשיים והתמודדות נפשית. התכלית, לכוון ולנתב את האדם, לחיים בראייה חיובית ואופטימית ולהכשירו להתמודד בהצלחה עם קשיים מזדמנים. כך עשה יוסף כדרך חיים באהבה ובאמונה, וזכה לראות ברכה בעמלו להשגת האחוה, "את-אחי אֲנֹכִי מִבְּקֶשׁ". ומצא!

תפיסת העולם של יוסף ותפיסת עולמם המנוגדת של אחיו באות לידי ביטוי מעשי בפגישתם הראשונה, מאז שלא נמצא בכור, כמתואר בפרשת 'ויגש' (בר' מה:ג-ח):

וַיֹּאמֶר אָנֹכִי יוֹסֵף אַחִיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרַיִמָּה. וְעַתָּה אֵל-תִּעַצְבוּ וְאֵל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם פִּי מִכְרַתְּם אֹתִי הַנְּהָה, פִּי לְמַחְזֶה שְׁלַחְנִי אֶל-לְהִיִּם לְפָנֵיכֶם... וַיִּשְׁלַחְנִי אֶל-לְהִיִּם לְפָנֵיכֶם לְשׂוֹם לְכֶם שְׂאֵרִית בְּאֶרֶץ וְלִהְיוֹת לְכֶם לְפָלִיטָה גְּדוּלָּה. וְעַתָּה לֹא אִתְּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הַנְּהָה פִּי הָאֶל-לְהִיִּם, וַיִּשְׁימְנִי לְאֵב לְפָרְעָה וּלְאֶדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ וַיִּמְשַׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם.

האחים מופתעים לראותו, ובטוחים שיתנקם בהם. אבל יוסף אינו נוקם. ברגע זה הוא מבין ללבם ומרגיע אותם, רק למחיה, להשגת מזון, שלח אותו א-לוקים. מדובר בתכנית א-לוקית למנות את יוסף למנהיג עליון של ארץ מצרים הגדולה, כדי לתת לו ולכל משפחתו מזון בתוקף תפקידו, כמו שנאמר בפרשת "מקץ" (בר' מב:ו):

וַיֹּסֶף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאֶרֶץ הוּא הַמְּשַׁבֵּיר [=מספק התבואה] לְכָל עַם הָאֶרֶץ.

בהמשך יוסף בוחן את אורך הרוח של אחיו בכמה דרכים כדי להעצים בהם את האחוה. יוסף מקדים למעשה את יישום עצת דויד נעים זמירות ישראל המאפיינת את האחוה והשלום (תה' לד:יב-טו):

לְכוּ בָנִים שְׂמְעוּ לִי, יִרְאֵת יְהוָה אֲלֵמֶדְכֶם. מִי הָאִישׁ הַחֹפֵץ חַיִּים, אֲהַב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב. נָצַר לְשׁוֹנֵף מָרַע, וּשְׁפָתָיךָ מִדְּבַר מְרָמָה. סוּר מָרַע וְעֲשֵׂה טוֹב, בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ.

המסר החינוכי-ערכי הוא: האדם חייב להשתדל להתנהל ביושר ובכנות, ולהיות אמת, ולשמור היטב על לשונו למנוע רע ושלילה.

¹ למשל: Aabraham Maslow, *Psychology and Motivation*, New York 1954; M.E.P. Seligman et al, "Positive Psychology", *Progress, Empirical Validation of Intervention*, *American Psychologist*, July-August 2005 ובשני ספריו של מרטין סליגמן שיצאו לאור גם בעברית: *ילדות אופטימית: תוכנית פסיכולוגית לבניית החוסן הנפשי של ילדים* (תרגמה מאנגלית חוה נווה), עם עובד, תל-אביב תש"ס; אושר אמיתי: *הגשמה עצמית באמצעות פסיכולוגיה חיובית* (תרגמה מאנגלית יעל ויסקינד-קלר), מודן, מושב בן שמן 2005.

יתר על כן, בהתנהלות יוסף מול אחיו, אנו רואים התגשמות מעשית של דברי חז"ל בתלמוד (קידושין מ ע"א), "מחשבה טובה, ה' מצרפה למעשה", מתוך ראייה אופטימית של הנתונים החיוביים במציאות נתונה. כמו שאנו שרים מדי שבת בשבתו בפיוט הקסום "לכה דודי", שנתקבל בכל תפוצות ישראל כחלק מרכזי בתפילת קבלת שבת, שחיבר בתבונתו ר' שלמה הלוי אלקבץ (מקובל ופייטן, צפת, המאה הט"ז): "סוף מעשה במחשבה תחילה".

נמצאנו למדים שיוסף, באמרו "וְאִתְּם חִשְׁבְתֶם עָלַי רָעָה, אֶל־לֵהִים חִשְׁבָה לְטֹבָה", מלמדנו את הפסיכולוגיה החיובית והחינוכית המיטבית לגוף האדם ולנפשו: לחשוב טוב ולראות טוב בהיגיון ובהתבוננות דרך הבינה, שהיא הפרקטיס, היישום של החכמה, בתוספת נופך חינוכי-אמוני ויסודי נשגב המקדים את דברי שלמה המלך, החכם מכל אדם (מש' יט:כא):

רְפוּת מִחֲשָׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ, וְעֵצַת ה' הִיא תְקוּמָם.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה